

УДК 159.9:364:377

DOI: 10.24144/2524-0609.2023.52.50-54

Заїка Віталій Миколайович

кандидат психологічних наук, доцент
кафедра соціальної роботи та спеціальної освіти
Полтавський інститут економіки і права Університету «Україна», м.Полтава, Україна
zaika_vitaliy@ukr.net
<http://orcid.org/0000-0001-5710-2997>

Шаравара Роман Іванович

кандидат економічних наук, доцент, професор
кафедра правознавства та фінансів
Полтавський інститут економіки і права Університету «Україна», м.Полтава, Україна
roman125125.78@gmail.com
<http://orcid.org/0000-0001-8386-4549>

**ВПЛИВ ДИСГАРМОНІЙНИХ ДИТЯЧО-БАТЬКІВСЬКИХ СТОСУНКІВ НА
ВИНИКНЕННЯ АДИКТИВНИХ СХИЛЬНОСТЕЙ В ПІДЛІТКОВОМУ ВІЦІ ЯК
СОЦІАЛЬНА ПРОБЛЕМА**

Анотація. В статті висвітлено актуальне питання особливостей виникнення адиктивних схильностей в підлітковому віці на основі дитячо-батьківських стосунків в сім'ї. Адже саме реакція на неправильне виховання, найчастіше, у вигляді втечі та протесту у підлітків призводить до того чи іншого виду узалежнення. На основі психодіагностичних методик виявлено, що різні форми неадекватного виховання в сім'ї (висока вимогливість батьків, висока строгість батьків, високий контроль по відношенню до дитини, емоційна дистанція батьків, заперечення дитини батьками, відсутність співпраці між батьками та дитиною, незгода між дитиною та батьками, непослідовність батьків, авторитетність батьків) призводять до схильності до певних видів залежностей, які різняться між собою у учнів школи та студентів коледжу. До таких видів залежностей відносяться: алкогольна залежність, інтернет та комп'ютерна залежність, любовна залежність, наркотична залежність, ігрова залежність, нікотинова залежність, харчова залежність, залежність від міжстатевих відносин, трудовізм, телевізійна залежність, релігійна залежність, залежність від здорового життя, лікарська залежність.

Ключові слова: підлітковий вік, учні, студенти, залежність, схильність, види залежностей, виховання, дитячо-батьківські стосунки.

Вступ. З розвитком інформаційних технологій проблема адиктивної поведінки в сучасному світі набуває все більших масштабів, адже до вже відомих додаються вже нові види залежностей та девіацій: інтернет-залежність, залежність від мобільних телефонів, соціальних мереж, веб-серфінгу, комп'ютерних ігор, інтернет-шопінгу, онлайн стосунків, кібербулінг (кібербулінг, тролінг, флеймінг, хепіслепінг, онлайн-грумінг, секстинг, хейтінг та ін.) тощо [1]. Особливо це стосується вразливих категорій суспільства, дітей, підлітків та молоді [2]. Причини виникнення різних видів залежностей потрібно шукати, як в особливостях сімейного виховання підростаючого покоління, внутрішньо особистісних характеристиках людини, так і в зовнішніх змінах соціальної, економічної, політичної ситуації в країні, на що і повинна бути спрямована профілактика даного негативного явища [3; 4]. Але, безумовно, будь яка залежність наносить непоправної шкоди психічному та фізичному здоров'ю людини, впливає на її працездатність, сімейне життя, на виховання нащадків, погіршуючи таким чином генофонд нації. Саме тому вивчення особливостей формування адиктивної поведінки в підлітковому віці є вкрай важливим питанням сьогодення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різні вчені визначають поширеність залежної поведінки в сучасному світі дуже актуальною проблемою всього людства. Так, Л.П.Клевака, В.М.Заїка вказують про небезпеку розповсюдження останнім часом Інтернет-залежності (Internet Addiction Disorder, або IAD), як однієї із форм адиктивної поведінки сучасної молоді та наводять її різновиди [1, с.136].

Поряд з цим існує багато теорій, що пояснюють виникнення залежностей у підлітків [5]. Г.В.Афузова,

А.В.Маркелова виділяють такі чинники виникнення залежної поведінки дітей та молоді: соціально-економічні, соціально-педагогічні, соціально-культурні та психологічні [6, с.252].

Так, за теорією соціальної взаємодії – залежність виникає в результаті взаємодії з ровесниками, які також вживають наркотики або алкоголь. Підлітки можуть відчувати соціальний тиск і намагатися вписатися в свою групу, що може призвести до спроб вживання психоактивних речовин. Теорія стресу пояснює виникнення адикції з метою зняти стрес або тривогу. Наприклад, підлітки можуть мати проблеми в школі або вдома, що викликає у них стрес і тривогу. Вживання наркотиків або інші види узалежненої поведінки можуть стати для них засобом забути про свої проблеми на деякий час. Теорія генетичної вразливості говорить, що деякі підлітки можуть мати підвищену вразливість до залежності внаслідок генетичних чинників. Якщо у когось з родичів була залежність від наркотиків або алкоголю, то це може збільшити ризик виникнення залежності у підлітка. Теорія самотворення - за цією теорією, залежність може виникнути внаслідок бажання підлітка виразити свою індивідуальність і відокремитися від батьків. Підлітки можуть відчувати, що їхні батьки не розуміють їхніх потреб і бажань, тому вони можуть намагатися виразити себе через вживання наркотиків, алкоголю, тютюнопаління тощо.

За Н.Ю.Максимовою, особистісна схильність до адиктивної поведінки в підлітковому віці має наступні компоненти: відсутність мотивації досягнення, не сформованість функції прогнозу поведінки, низький рівень самоусвідомлення, екстернальний локус контролю, низький рівень самоповаги, суперечність самооцінки та рівня домагань, самозахисний

тип реакції на фрустрацію та тенденція до втечі від реальності [7, с.77].

Таким чином, проблема вивчення особливостей виникнення адиктивної поведінки в підлітковому віці обговорювалась різними вченими, однак вона не була досліджена емпіричними методами у взаємозв'язку дитячо-батьківських стосунків в сім'ї та певними схильностями до різних узалежнень.

Метою статті є дослідження впливу дисгармонійних дитячо-батьківських стосунків на виникнення адиктивних схильностей в підлітковому віці.

Методи дослідження: вплив дисгармонійних дитячо-батьківських стосунків на виникнення адиктивних схильностей в підлітковому вивчався із застосуванням таких методик: Методика «Дитячо-батьківські стосунки у підлітковому віці» (ДБСП) І.М. Марковської, Методика діагностики схильності до різних видів залежності Г.В.Лозової.

Виклад основного матеріалу. З метою дослідження особливостей виникнення адиктивних схильностей в підлітковому віці на основі дитячо-батьківських стосунків в сім'ї нами була взята вибірка в кількості 68 осіб, з яких 34 учня загальноосвітніх шкіл м.Полтави віком 13–14 років та 34 студента Полтавського фахового коледжу Університету «Україна» віком 15 – 16 років.

Під час аналізу результатів отриманих за «Методикою діагностики схильності до різних видів залежності» (Г.В.Лозова) ми виходили з того, що максимальний бал, котрий можна було обрати за кожною із 14 шкал дорівнював 25 балам. При цьому відбувається градація рівня розвитку схильностей до залежностей, де 5-11 балів – низька; 12-18 – середня; 19-25 – високий ступінь схильності до залежностей.

Так, було встановлено, що учні школи більш схильні до таких залежностей (рис.1): від куріння (80%), ігрової залежності (80%), харчової залежності (80%) та любовної залежності (76%). Найменше вони схильні до наркотичної залежності (32%), трудової залежності (32%), телевізійної залежності (32%) та релігійної залежності (44%). Інші види схильності до залежностей проявляються на серед-

ньому рівні (залежність від алкоголю, залежність від міжстатевих відносин, лікарська залежність, залежність від комп'ютера (інтернету, соціальних мереж), залежність від здорового способу життя).

Підлітки ж студенти коледжу серед переважаючих схильностей до залежностей мають (рис 2): залежність від комп'ютера (інтернету, соціальних мереж) (88%), залежність від міжстатевих відносин (88%), залежність від здорового способу життя (80%). Низький рівень схильності до залежностей вони мають за такими шкалами: релігійна залежність (24%), телевізійна залежність (40%), трудова залежність (40%). На середньому рівні проявляються схильності до таких залежностей: залежність від алкоголю (72%), ігрова залежність (72%), залежність від куріння (64%), харчова залежність (56%), любовна залежність (48%), лікарська залежність (48%).

У підлітків учнів школи показник загальної схильності до залежностей представлено на середньому рівні (72%), але значно більше ніж у студентів коледжу (48%), що говорить про більшу вразливість саме молодших підлітків до прояву різних видів залежностей. Якщо не буде проведено превентивних заходів щодо подолання причин їх виникнення, то вони в майбутньому можуть розвинутися в складні форми залежної поведінки.

Далі ми проаналізували взаємозв'язок показників дитячо-батьківських стосунків та показників схильності до різних видів залежностей у підлітковому віці за методиками «Дитячо-батьківські стосунки у підлітковому віці» (ДБСП) І.М.Марковської та Методикою діагностики схильності до різних видів залежності (Г.В.Лозова) (табл.1). Було встановлено, що у підлітків висока вимогливість батьків призводить до виникнення схильності до залежності від здорового способу життя, як бажання бути кращими в очах дорослих. Висока ж строгість батьків призводить до виникнення схильності до ігрової залежності у учнів школи, як бажання втекти від реальності та харчової залежності у студентів коледжу, як захисний механізм отримання задоволення від їжі та подальшим можливим розвитком булемії.

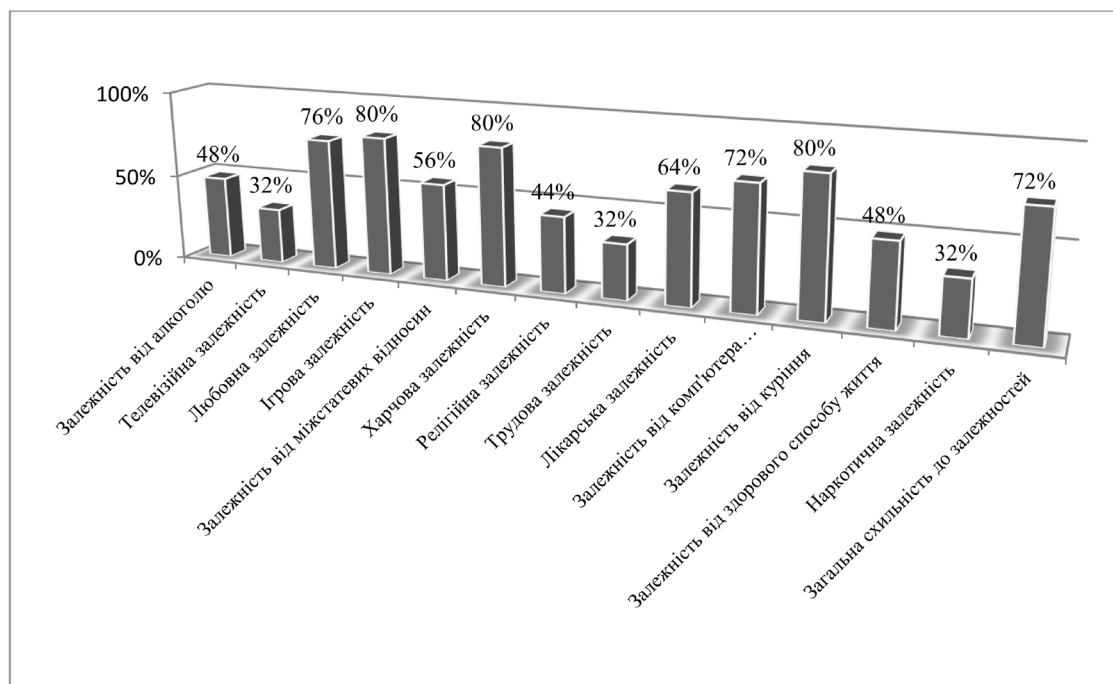

Рис. 1. Відсотковий розподіл показників схильності до різних видів залежностей учнів підліткового віку за «Методикою діагностики схильності до різних видів залежності» (Г.В.Лозова)

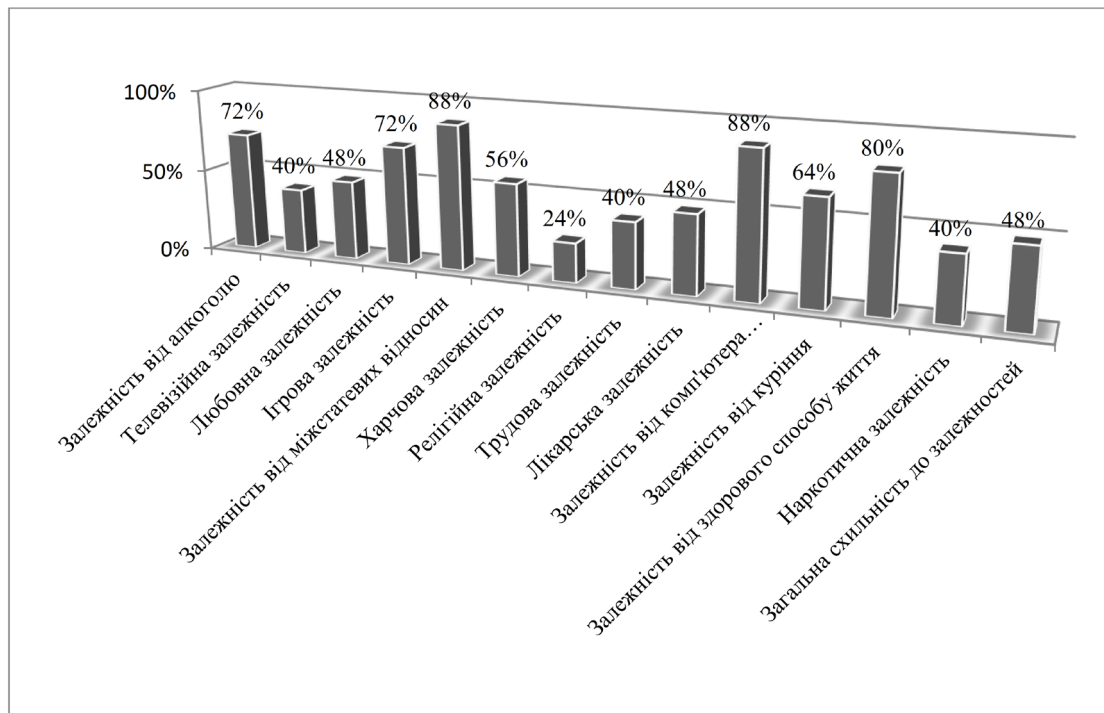

Рис. 2. Відсотковий розподіл показників схильності до різних видів залежностей студентів підліткового віку за «Методикою діагностики схильності до різних видів залежностей» (Г.В.Лозова)

Таблиця 1.

Взаємозв'язок показників дитячо-батьківських стосунків за методикою «Дитячо-батьківські стосунки у підлітковому віці» (ДБСП) І.М. Марковської та показників схильності до різних видів залежностей у підлітковому віці за «Методикою діагностики схильності до різних видів залежностей» (Г.В.Лозова)

№	Шкали дитячо-батьківських стосунків у підлітковому віці	Виразеність схильності до залежності	
		підлітків учнів школи	підлітків студентів коледжу
1	Висока вимогливість батьків	залежність від здорового способу життя	залежність від здорового способу життя
2	Висока строгість батьків	ігрова залежність	харчова залежність
3	Високий контроль по відношенню до дитини	залежність від куріння	залежність від куріння
4	Емоційна дистанція батьків	харчова залежність, лікарська залежність	залежність від міжстатевих відносин, любовна залежність
5	Заперечення дитини батьками	любовна залежність, залежність від міжстатевих відносин	лікарська залежність
6	Відсутність співпраці	трудова залежність	трудова залежність, релігійна залежність
7	Незгода між дитиною та батьками	залежність від алкоголю	ігрова залежність
8	Непоследовність батьків	релігійна залежність	залежність від алкоголю
9	Авторитетність батьків	залежність від комп'ютера (інтернету, соціальних мереж)	залежність від комп'ютера (інтернету, соціальних мереж)

Високий контроль по відношенню до дитини може призводити до залежності від куріння як у учнів школи, так і у студентів коледжу, як прагнення робити те, що заборонено. Емоційна дистанція батьків може призводити до харчової залежності, лікарської залежності у учнів та залежності від міжстатевих відносин, любовної залежності у студентів коледжу, як прагнення задоволення свого емоційного голоду в інших.

Заперечення дитини батьками може призводити до залежності від міжстатевих відносин, любовної залежності у учнів школи при пошуці прийняття та любові та лікарської залежності студентів, як прагнення «вилікувати» свою «недосконалість». Відсутність співпраці між батьками та дитиною може призводити до трудової залежності у учнів та трудової

залежності та релігійної залежності студентів, як виправлення своїх пороків. Незгода між дитиною та батьками може призводити до залежності від алкоголю у учнів школи та ігрової залежності студентів коледжу, з метою втечі в іншу більш безпечну реальність, де дитину приймають такою, якою вона є. Непоследовність батьків може стати причиною релігійної залежності учнів, як прагнення пошуку захисту та залежності від алкоголю студентів коледжу, як прагнення втекти, відсторонитися від амбівалентності батьків. Авторитетність батьків може призводити до залежності від комп'ютера (інтернету, соціальних мереж) як у учнів, так і у студентів.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, результатом нашого дослідження стало визначення впливу дисгармонійних дитячо-бать-

ківських стосунків на виникнення адиктивних схильностей в підлітковому віці. Було встановлено, що різні форми неадекватного виховання в сім'ї (висока вимогливість батьків, висока строгість батьків, високий контроль по відношенню до дитини, емоційна дистанція батьків, заперечення дитини батьками, відсутність співпраці між батьками та дитиною, незгода між дитиною та батьками, непослідовність батьків, авторитетність батьків) призводять до схильності до певних видів залежностей, які різняться між собою у молодших підлітків-учнів школи та старших підлітків-студентів коледжу. Серед усіх видів залежностей, за результатами дослідження, учні школи більш схильні до таких залежностей: від куріння (80%), ігрової залежності (80%), харчової залежності (80%) та любовної залежності (76%). На середньому рівні в них проявляється схильність до: залежності від алкоголю, залежності від міжстатевих відносин, лікарська залежність, залежність від комп'ютера (ін-

тернету, соціальних мереж), залежність від здорового способу життя). Підлітки-студенти коледжу серед переважаючих схильностей до залежностей мають: залежність від комп'ютера (інтернету, соціальних мереж) (88%), залежність від міжстатевих відносин (88%), залежність від здорового способу життя (80%). На середньому рівні у студентів проявляються схильності до таких залежностей: залежність від алкоголю, ігрова залежність, залежність від куріння, харчова залежність, любовна залежність, лікарська залежність. Низький рівень схильності до залежностей як учні шкіл, так і студенти коледжу мають за такими видами: релігійна залежність, телевізійна залежність, трудова залежність.

Перспективами подальших досліджень в цьому напрямку може стати розробка та впровадження тренінгових форм роботи з профілактики залежної поведінки у підлітків та з їх батьками і перевірка її ефективності на практиці.

Конфлікт інтересів. Автори підтверджують відсутність фінансових, особистих чи інших інтересів, що можуть розглядатися як потенційний конфлікт інтересів щодо публікації цієї статті.

Фінансування. Робота виконана за відсутності фінансової підтримки з боку будь-яких організацій.

Доступність даних. Це теоретичне дослідження не передбачає використання додаткових наборів даних.

Використання штучного інтелекту. Інструменти штучного інтелекту не використовувались при написанні цієї роботи.

Список використаної літератури

1. Заїка В.М., Клевака Л.П. Проблема інтернет-залежності в сучасному світі. *Organization of scientific research in modern conditions '2021: conference proceedings* (Seattle, Washington, USA, May 7, 2021). Seattle, Washington, USA: «ISE&E» & SWorld in conjunction with KindleDP, 2021. No 6. P.135–138.
2. Заїка В.М. Інтернет-залежність як одна із форм адиктивної поведінки сучасної молоді. *Молодь: освіта, наука, духовність*: тези доповідей XIV Всеукр. наук. конф. «Молодь: освіта, наука, духовність» (м.Київ, 04–06 квітня 2017 р.). У 2 част., ч.ІІ. Кмї: Університет «Україна». 2017. С.82–84.
3. Виноградова В.Є., Пузырьов Є.В. Особливості соціально-педагогічної профілактики ігрової та інтернет-залежності підлітків. *Вчені записки ТНУ імені В.І.Вернадського. Серія: Психологія*. 2020. Том 31 (70). № 3. С.70–75.
4. Ратинська О.М. Соціальна профілактика адиктивної поведінки підлітків. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія «Педагогіка. Соціальна робота»*. 2016. № 1(38). С.233–237.
5. Максимова Н.Ю. Психологія адиктивної поведінки: навчальний посібник. Київ: Київський університет, 2002. 308 с.
6. Афузова Г.В., Маркелова А.В. Вплив характерологічних особливостей на формування адиктивної поведінки у підлітків. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 19: Корекційна педагогіка та спеціальна психологія*. 2014. Вип. 28. С.252–255.
7. Максимова Н.Ю. Психологічні аспекти діагностики схильності до адиктивної поведінки. *Наука і освіта*. 2014. №9. С.75–79.

References

1. Zaika, V.M., & Klevaka, L.P. (2021). Problema internet-zalezhnosti v suchasnomu sviti [The problem of Internet addiction in the modern world]. *Organization of scientific research in modern conditions*, II, 135–138. [in Ukrainian].
2. Zaika, V.M. (2017). Internet-zalezhnist yak odna iz form adyktivnoi povedinky suchasnoi molodi [Internet addiction as one of the forms of addictive behavior of modern youth]. *Youth: education, science, spirituality*, 14, 82–84. [in Ukrainian].
3. Vynogradova, V.Ye., Puzyrov, Ye.V. (2020). Osoblyvosti sotsialno-pedahohichnoi profilaktyky ihrovoi ta internet-zalezhnosti pidlitkiv [Peculiarities of socio-pedagogical prevention of game and Internet addiction among teenagers]. *Academic notes of TNU named after V.I.Vernadskyi. Series: Psychology*, 31 (70), 3, 70–75. [in Ukrainian].
4. Ratynska, O.M. (2016). Sotsialna profilaktyka adyktivnoi povedinky pidlitkiv [Social prevention of addictive behavior of teenagers]. *Scientific Bulletin of Uzhhorod University. Series: Pedagogy. Social work*, 1(38), 233–237. [in Ukrainian].
5. Maksymova, N.Yu. (2002). *Psykhohohiia adyktivnoi povedinky* [Psychology of addictive behavior]. Kyiv: Kyiv university. [in Ukrainian].
6. Afuzova, H.V., & Markelova, A.V. (2014). Vplyv kharakterolohichnykh osoblyvostei na formuvannia adyktivnoi povedinky u pidlitkiv [The influence of characterological features on the formation of addictive behavior in adolescents]. *Scientific journal of the M.P.Drahomanov NPU. Series 19: Correctional pedagogy and special psychology*, 28, 252–255. [in Ukrainian].
7. Maksymova, N.Yu. (2014). Psykhohohichni aspekty diahnostryky skhylnosti do adyktivnoi povedinky [Psychological aspects of diagnosis of tendency to addictive behavior]. *Science and education*, 9, 75–79. [in Ukrainian].

Статус статті: Отримано: 20.03.2023 Прийнято: 25.04.2023 Опубліковано: 04.05.2023

Zaika Vitalii

Candidate of Psychological Sciences, Ph.D., Associate Professor
Department of Social Work and Special Education
Poltava Institute of Economics and Law of Open International University of Human Development «UKRAINE»,
Poltava, Ukraine

Sharavara Roman

Candidate of Economic Sciences, Ph.D., Associate Professor, Professor
Department of Law and Finance
Poltava Institute of Economics and Law of Open International University of Human Development «UKRAINE»,
Poltava, Ukraine

THE INFLUENCE OF DISHARMONIOUS CHILD-PARENT RELATIONSHIPS ON THE EMERGENCE OF ADDICTIVE TENDENCIES IN ADOLESCENT AGE AS A SOCIAL PROBLEM

Abstract. The article highlights the current issue of peculiarities of emergence of addictive tendencies in adolescence based on child-parent relations in the family. On the basis of psychodiagnostic methods, it was found that various forms of inadequate upbringing in the family (high demandingness of parents, high strictness of parents, high control in relation to the child, emotional distance of parents, denial of the child by parents, lack of cooperation between parents and child, disagreement between the child and by parents, parental inconsistency, parental authority) lead to a predisposition to certain types of addictions, which differ between high school and college students. These types of addictions include: alcohol addiction, Internet and computer addiction, love addiction, drug addiction, game addiction, nicotine addiction, food addiction, intersex addiction, workaholism, television addiction, religious addiction, addiction to a healthy life, drug addiction dependence. Among all types of addictions, according to the results of the study, school students are more prone to the following addictions: smoking (80%), gaming addiction (80%), food addiction (80%) and love addiction (76%). At the average level, they show a tendency to: addiction to alcohol, addiction to intersex relationships, drug addiction, addiction to the computer (Internet, social networks), addiction to a healthy lifestyle). Adolescent college students have among the prevailing tendencies towards addictions: addiction to the computer (Internet, social networks) (88%), addiction to intersex relationships (88%), addiction to a healthy lifestyle (80%). At the average level, students show tendencies towards the following addictions: alcohol addiction, gaming addiction, smoking addiction, food addiction, love addiction, drug addiction. Both schoolchildren and college students have a low level of addiction to the following types: religious addiction, television addiction, work addiction.

Key words: adolescence, pupils, students, addiction, tendency, types of addictions, upbringing, child-parent relations.